

ANTONIO D'ALESSANDRI, *Gândirea și opera Dorei D'Istria. Între orientul european și Italia*, București, Editura Pavesiana, 2011, 435 p.⁵

Dora D'Istria, Elena Ghica, este prin datele sale biografice o personalitate ce aparține Europei. Originea albaneză a familiei, născută pe malurile Dâmboviței, studiile făcute în mediul german, căsătoria cu un aristocrat rus, cariera strălucită în cercurile intelectuale occidentale și americane, totul o recomandă ca un personaj tipic pentru cosmopolitul secol al XIX-lea. Lucrarea cercetătorului Antonio D'Alessandri, care este teza sa de doctorat, reușește să creioneze personalitatea multivalentă a Dorei D'Istria, într-o carte care a primit pe merit recunoașterea mediilor academice italiene și probabil nu va lipsi nici corespondentul lor românesc.

Cartea de față nu se dorește a fi o biografie în stil clasic, deși nu lipsește preocuparea de a prezenta capitole esențiale din viața scriitoarei. Este mai degrabă o reușită încercare de a contura periplul spiritual al acesteia, începând cu anii formării intelectuale și continuând cu prezentarea operelor în raport cu dezbaterile de idei din epocă. Problemele majore care au suscitat polemici aprinse: raportul dintre stat și Biserică, dintre democrație și religie, lupta națională a popoarelor din Europa centro-orientală și balcanică, statutul femeii într-o societate aflată în continuă transformare, toate acestea sunt prezente în scrierile prințesei și în corespondența sa cu personalități de prestigiu ale epocii. Autorul năzuiește să surprindă acea undă inefabilă a nemuririi insinuată în operele Dorei D'Istria, zestrea sa intelectuală lăsată moștenire culturii universale.

Primul din cele șapte capitole ale lucrării este dedicat analizei critice a scrierilor biografice închinat Dorei D'Istria de către contemporanii săi, de cei care au cunoscut-o personal sau de către istoricii din epoca noastră. Autorul sesizează tendința acestora de a creiona un portret laudativ, un adevărat mit constituit treptat în jurul personalității prințesei.

De la Elena Ghica la Dora D'Istria este unul dintre puținele capitole biografice ale cărții, necesar pentru a înțelege mediul familial și studiile care au ajutat la formarea unei inteligențe critice, a unei personalități ce uimea prin cultura rafinată și informațiile din cele mai diverse domenii. Familia principilor Ghica a dat, în secolul al XIX-lea, domnitori (Grigore Dimitrie Ghica, Alexandru Dimitrie Ghica în Țara Românească; Grigore Alexandru Ghica în Moldova), dar nici Mihail Ghica, tatăl Dorei D'Istria nu a trăit în anonimat, fiind totodată și un mare pasionat de cultura antichității și de arheologie. Învățăturile mamei sale, lecțiile primite de la preceptorul său Gregorius Pappadopoulos au fost continuate la Dresda, Berlin, Viena, Veneția. Căsătoria cu prințul Alexandru Koltzakoff-Massalsky i-a prilejuit nu numai intrarea în rândurile unei familii aristocratice ruse, dar și locuirea timp de șase ani în Rusia, prilej de a medita asupra societății din timpul țarului Nicolae I.

Capitolul al treilea este dedicat unei probleme esențiale din gândirea scriitoarei, cea religioasă, cea a raportului dintre religie și politică. Anul 1855 este anul debutului literar și științific, în care apare *La vie monastique dans l'église orientale*. Cartea este o critică a instituțiilor călugărești, anacronice, care împiedicau dezvoltarea firească a societății. Sunt prezentate în paralel o instituție monahală din Rusia – mănăstirea Sfântul Sergiu și una din Elveția protestantă – grotă Saint Beat. Luxul mănăstirii ortodoxe contrasta cu sărăcia țăranilor din jurul acesteia, dar mai ales cu austeră grotă elvețiană, prilej de a demonstra că Dumnezeu se afla acolo unde domnea simplitatea. Dora D'Istria demonstrează anacronismul economic al instituțiilor monahale, cât și lipsa de patriotism a acestora, înflorirea lor în mediile ignorante și sărace. Una dintre soluții întrevăzute era întoarcerea la religiozitatea evanghelică, la principiile de început ale creștinismului. Ideile sale au prins contur în corespondența cu Edgar Quinet, în care condamna politica papalității față de curentul promovat de Félicité de Lamennais și adepții acestuia.

Tot acum este perioada în care se delimitează de ideile republicane ale lui Giuseppe Mazzini, ea fiind adepta monarhiei constituționale. De reținut că Dora D'Istria era convinsă de rolul religiei în dezvoltarea și împlinirea individului, însă critica catolicismul din prisma pierderii valorilor creștine

⁵ Lucrarea de față este ediția în limba română; cea în limba italiană a apărut în 2007 la Roma, cu sprijinul Istituto per la Storia del Risorgimento.

autentice și originare. Elaborează conceptul de democrație evanghelică, conform căruia, democrația adevărată a fost posibilă numai după apariția lui Hristos și a ideilor sale de fraternitate, pe deasupra oricăror deosebiri. Democrația era viitorul omenirii, iar coordonatele sale erau: libertatea, egalitatea, onoarea, educația morală. Dora D'Istria s-a preocupat de conceptul democrației, încercând să-i identifice principiile inspiratoare în contextul unei dezbateri incitante asupra acestei noțiuni, dezbateri declanșată în capitala britanică. Era de părere că Reforma nu numai că a slăbit pozițiile papalității, dar a restituit creștinismului principiile democratice. Afinitatea sa cu Mazzini era evidentă în ceea ce privea dimensiunea religioasă a democrației. Chiar dacă nu era de acord cu soluția politică a genovezului, și anume instaurarea republicii, cei doi se întâlneau pe tărâmul ideilor referitoare la raportul dintre credință și societate, la rolul educației în formarea unui om „mai bun decât este; să aibă mai multă dragoste, un sens înalt al frumosului, mărețului, adevărului; idealul urmărit de el să fie pur, divin, să simtă propria demnitate, să aibă mai mult respect pentru sufletul său nemuritor”.

Anii 1856–1859 sunt închinați „chestiunii românești”, unirii principatelor. În publicația lui Lorenzo Valerio, „Il Diritto”, Dora D'Istria scria câteva articole referitoare la principate, printre care și *Osservazioni di una rumena sull'organizzazione dei principati danubiani*, în care susținea dreptul popoarelor la independență și la autodeterminare. În *I rumeni e il papato* dorea să demonstreze popoarelor latine că libertatea politică nu poate fi posibilă fără cea spirituală. Catolicismul înăbușea libertatea popoarelor și dorea în acei ani să-și întindă autoritatea și asupra ortodocșilor. Demonstra originea latină a românilor și lupta comună cu italieni împotriva Austriei. Tot în „Il Diritto”, în articolul *De la fraternité des peuples latins et de leur rôle dans le développement de l'humanité*, scria despre o confederație a popoarelor latine. Se pronunța împotriva dinastiei străine în principate. În vara lui 1856 l-a cunoscut pe Giorgio Asproni și se pare că a întocmit *Un piano per la Rumenia*, o acțiune conjugată a Italiei și a românilor împotriva Austriei, planuri ce vor fi continuate în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza.

Capitolul al cincelea este dedicat problemelor naționale din sud-estul european. După o scurtă prezentare a gândirii lui Johann Gottfried Herder, cel care a analizat conceptul de națiune potențând valențele culturale ale acestuia, autorul dedică trei subcapitole scrierilor prințesei referitoare la principatele române, la Grecia, insulele ionice și Creta, la națiunea albaneză de care se simțea legată prin origine.

Greciei, pe care a vizitat-o în 1870, i-a dedicat două lucrări. În cea dintâi, despre Grecia continentală, amintea importanța civilizației elene în definirea culturii europene, descria locurile istorice vizitate, prilej de a-și manifesta dezaprobarea față de poziția Marii Britanii de susținătoare a Imperiului otoman. În a doua lucrare, dedicată Moreei, era analizată viața politică din Grecia, greutățile întâmpinate de suveranii străini de a se impune într-un stat diferit ca structură politică de cele europene occidentale. Medita asupra reformelor introduse de monarhiile constituționale, reforme care nu au respectat autonomiile locale și au sufocat statul prin centralismul lor.

Dora D'Istria era printre puținii intelectuali europeni care au scris despre națiunea albaneză, arătând originalitatea folclorului și reușind să surprindă legăturile dintre intelectualii albanezi și cei italieni din sudul pensinsulei. Deși prințesa a scris despre imobilismul lumii musulmane și anacronismul Imperiului otoman, văzut ca un simbol al sclaviei și al decăderii morale, în subcapitolul dedicat poporului albanez, în majoritate de religie mahomedană, a încercat să surprindă lupta acestuia pentru independență. Exemplul edificator era figura lui Ali pașa din Tepeleni, care a încercat să se desprindă de otomani în anii 1820.

Un subcapitol substanțial este dedicat revoltelor din Creta și legăturilor dintre Dora D'Istria și Giuseppe Garibaldi din anii 1866–1867. Amândoi vedeau rezolvarea problemelor balcanice prin expediții în zona continentală a Greciei, imaginând un front antiotoman. Prințesa îi scria despre o confederație a popoarelor balcanice, ca o barieră împotriva panslavismului și pansenismului.

Alegerea lui Alexandru Ioan Cuza a fost o mare dezamăgire pentru prințesă, iar reformele acestuia au încălcat, în opinia sa, dreptul proprietății (se referea mai ales la reforma agrară din 1864). Sub alt aspect, folclorul românesc era omagiat de scriitoare printr-un articol apărut în prestigioasa „Revue des Deux Mondes”.

Principesa a fost o voce care s-a impus contemporanilor prin studiile referitoare la statutul femeii în societate. Cele două lucrări, *Les femmes en Orient* și *Les femmes par une femme*, reprezentau un ambițios proiect de a studia statutul femeii în arii geografice, culturale diferite. Sursele sale sunt: folclorul, scrierile literare, istorice, economice. Rolul femeii ca mamă și soție în regenerarea familiei era o constantă a tuturor spațiilor culturale; diferit era perceput rolul acesteia în societate, în viața politică.

În prima lucrare evidențiază statutul diferit al femeii din lumea ortodoxă față de cel din lumea musulmană. Creștinismul primitiv îi privea în mod egal pe bărbați și femei, numai evoluția istoriei a făcut ca rolul bărbaților să devină primordial în societate. Folclorul națiunilor ortodoxe argumenta această idee a egalității între sexe. Chiar în viața politică a Imperiului bizantin sau în Rusia de-a lungul istoriei s-au impus figuri feminine. În lumea musulmană, în schimb, femeia avea un statut umilitor datorită existenței haremului și a sclaviei. Soluțiile pentru ameliorarea rolului femeii erau cele juridice (studiază legislația otomană), educația viitoarelor mame etc.

În lucrarea dedicată femeii în lumea occidentală, scriitoarea distinge între țările latine și cele germanice. Este un prilej de a analiza situația femeii din Franța prin prisma adoptării codului civil napoleonian și de a sublinia condiția mai bună a femeii în statele de religie protestantă. Scriitoarea surprinde plăcut prin temeinicele cunoștințe juridice, prin care argumentează fiecare analiză a sa.

Inedit este și subcapitolul în care sunt prezentate legăturile cu mișcarea de emancipare a femeilor din Italia. În articolele apărute în presa de profil din peninsulă transpare concepția autoarei referitoare la emanciparea graduală a femeii în societate. Mai întâi era nevoie de câștigarea unei egalități civile și apoi de câștigarea dreptului de vot. În eliberarea femeii educația și implicarea acesteia în viața activă pentru a dobândi o independență economică era o soluție practică. Prințesa se remarcă și prin curajul de a critica opinia socialiștilor referitoare la rolul femeii în societate. Se referea în special la Charles Fourier și la teoria pasiunilor, precum și la Saint Simon și discipolii acestuia. A criticat liberalismul moral care excludea orice constrângere și impunea ca unică lege respectul absolut al instinctelor individuale.

Lucrarea lui Antonio D'Alessandri, alcătuită după toate regulile unei opere științifice, mai cuprinde o genealogie a familiei Ghica, o notă biografică, o bibliografie a scrierilor Dorei D'Istria, o prefață semnată de Francesco Guida, o postfață semnată de Ștefan Delureanu, cel căruia îi este dedicată ediția în limba română a cărții, și un indice.

Cartea se încheie într-o notă pesimistă, cu rugul ce a ars nu numai rămășițele pământești ale scriitoarei, dar și amintirea acesteia. Însă, adăugăm noi, prin truda sa autorul reînvie una dintre personalitățile fascinante ale culturii române și europene și o redă tuturor iubitorilor de cultură.

Raluca Tomi